Doğumunun
200. Yılı Hatırasına

ULUSLARARASI GÜMÜŞHÂNEVÎ SEMPOZYUMU

"İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür"

BİLDİRİLER

INTERNATIONAL GUMUSHANEVI SYMPOSIUM
1-2 HAZİRAN • 1-2 JUNE-2013
RETAJ ROYALE BAĞCILAR, İSTANBUL-TÜRKİYE

Kültür Yayınları Dizisi

Yayın Yönetmeni
Lokman ÇAĞIRICI

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Editör
Doç. Dr. Hür Mahmut YÜCER

Çeviri
Prof. Dr. Süleyman DERİN
Prof. Dr. Halil İbrahim KAÇAR

Tashih ve Redaksiyon
Doç. Dr. Hür Mahmut YÜCER
Ekrem KIZILTAŞ

Düzenleyen
Bağcılar Belediyesi
Gümüşhane Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı
Bağcılar Gümüşhaneliler Kültür ve Yard. Derneği

Tasarım
Asitane Organizasyon

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık
M. Fatih AKYÜZLÜ

Baskı & Cilt

Baskı Tarihi
Şubat 2014
İstanbul

BAĞCILAR BELEDİYESİ www.bagcilar.bel.tr • 444 80 92

ULUSLARARASI AHMED ZİYAÜDDİN-İ GÜMÜŞHANEVİ SEMPOZYUMU

GÜSEV GÜMÜŞHANE EĞİTİM KÜLTÜR VE SAĞLIK VAKFI

BAĞCILAR GÜMÜŞHANELİLER KÜLTÜR VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ

Halidîliğin Anadolu'da Yayılmasında Gümüşhânevî'nin Halifeleri

DR. ABDURRAHMAN MEMİŞ
Kandilli Kız Anadolu Lisesi Müdürü

Doğuşundan günümüze kadar İslam dünyasında her kesimin kabul ettiği bir etki ve kabul gücüne sahip olan tasavvufi yaşantı, Kur'an ve Sünneti kendine mihenk olarak kabul eder.

Necmüddin Kübra'nın "*İnsanların nefesleri sayısınca Allah'a giden yol vardır*" sözünün işaretinde olduğu gibi her insanın algı şekli ve yaratılışında var olan mizacı aynı değildir. Hal böyle olunca dinin asli kaynaklarına sadık kalınarak değişik tasavvufi terbiye usulleri gelişmiş ve zaman içinde bu anlayışlar farklı birer ekol olarak anılmaya başlamıştır.

Bu tasavvufi oluşumlardan biri de gizli zikri esas alan Nakşbendiyye tarikatıdır. Bahaüddin Nakşbend adına izafeten ortaya çıkan tarikat zaman içinde değişik isimlerle anılmıştır. Her dönemde kendi iç disiplinini muhafaza eden tarikatın değişik isimlerle anılması silsilesinde yer alan mutasavvıfların belli konularda daha titiz davranmaları neticesinde olmuştur.

Nakşbendiyye tarikatının bir kolu olan Halidiyye'nin pîri Halid-i Bağdadî tarikatın genel prensiplerine aynen uymakla birlikte sohbet ve rabıta'ya ayrı bir önem atfetmiş ve bu tarikatın farik özelliği haline gelmiştir.

Halid-i Bağdadî, tarikat anlayışında dinin emir ve yasaklarından taviz vermeden ilmi ön planda tutan bir anlayışın temsilcisi olmuştur. Tefsir, Hadis ve Fıkıh ilimlerine diğer ilimlerden daha fazla önem veren ve müridlerinden hadis ve fıkıh ilimlerini mutlaka öğrenmelerini isteyen Halid-i Bağdadî, bu anlayışının olumlu sonuçlarından olacak ki ilim ve devlet adamları tarafından üst düzeyde teveccüh edilen bir şahsiyet konumuna gelmiştir.

Nakşbendiyye'nin târihi ile ilgili kaynaklar, el-Bağdâdî'nin çeşitli bölge ve memleketlere irşâd için halîfeler gönderdiğine işâret etmektedir. el-Bağdâdî'nin vefâtından sonra irşâd makâmına geçen ve Şam'da görevlendirilen bazı halîfelerin yanında değişik bölgelerde görevlendirilen halîfelerin varlığı da bilinmektedir. Bu halîfeler vâsıtasıyla Hâlidiyye tarîkatı Irak, Filistin, Mısır, Hicaz, Endenozya ve Anadolu'da yayılmıştır.

Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'nin şeyhi ve hocası Ahmed b. Süleyman el-Ervadi'de onun halifelerinden biridir. Ahmed b.

Süleyman el-Ervadî Trablusşam da dünyaya gelmiştir. İlk tahsîline memleketinde başlayan Ervâdî, ilmini ikmâl etmek için Trablus-Şam ve Mısır'a gitmiştir.

Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhânevî (1331/1893) *"İlim ve tarîkatı kendisinden aldığım şeyhim Ahmed b. Süleyman el-Hâlidî değişik şeyh ve ulemâdan feyz almıştır."*[1] demektedir. Gümüşhânevî'nin naklettiği isimler arasında Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (1242/1826), Şeyh Muhammed el-Fudalî (1236/1820), Şeyh Ahmed et-Temîmî (1236/1820 'den sonra), Seyh Ahmed Sâvî el-Halvetî en-Nakşbendî (1241/1825), Muhammed ibn Âbidin (1252/1836), Şeyh Abdurrahman el-Küzberî (1262/1846) Mustafa el-Bolakî (1263/1848) Hüseyin ed- Decânî (1274/1858) İbrâhim el-Bâcûrî (1277/1860) Mustafa el-Mübellat el-Ahmedî (1284/1867) Şeyh Abdurrahman el-Uşmûnî (1321/1903) bulunmaktadır.[2]

Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'den önce İstanbul'da halife olarak görev yapmış olan Abdulvehhab es-Sûsî zamanında bir takım çalkantılar sonucunda Halidiyye tarikatı mensupları içinde karışıklıklar olmuş, durumu incelemek üzere Mevlana Halid-i Bağdadî tarafından İstanbul Nuh Kuyusu mevkiinde medfun bulunan Abdulfettah el-Akrî görevlendirilmiş ve bunun sonucunda es-Sûsî tarikattan tard edilmiştir. Halidiyye tarikatının İstanbul'da köklü ve geniş kabul gören tarzda temsili Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhânevî'nin tarikat hilafeti alması ile başlamıştır.[3]

Dünden Bugüne Gümüşhânevî ekolünü değerlendirmeden önce Halid-i Bağdadî'nin tarikat anlayışı ve tasavvufa bakışını tanımak bu ekolün günümüze kadar ulaşmasını sağlayan ana temelleri tanımak ve Gümüşhânevî'ye şekil veren özü anlamak bakımından faydalı olacağı kanaatindeyim.

Önceleri eğitim-öğretim hizmetleri, ilmî çalışmaları ve özellikle kelam, akâid ve fıkıh ilmine dâir kaleme aldığı eserlerle ortaya çıkan ve tarikat neşri için gönderdiği halîfeler sayesinde tarîkatının yayılması ile şöhreti artan el-Bağdâdî, ömrünün otuz dört yılını ilmî çalışmalara vermiştir.

el-Bağdâdî halîfelerinden yöneticilerin işlerine müdahele etmemeyi istişârî anlamda fikir sorulduğunda *'en doğru sözün söylenmesine gayret gösterilmesini'* istemiştir, şerîatı neredeyse fıkhî yönüyle anlamış, ilmi ön planda tutarak tarîkatına yeni bir anlayış getirmiş ve **"İlmiyye Sınıfının Tarîkatı"** adı ile anılmasını sağlamıştır. el-Bağdâdî, mürîdlerinden âlim ve hâfızlara hürmet göstermelerini, güçleri nispetinde Kur'an'la meşgul olmalarını, fıkıh ve hadis ilimleriyle diğer ilimlerden daha fazla ilgilenmelerini, irşâd hizmetlerinin kitap ve sünnet esasları çerçevesinde yürütülmesine hassasiyet göstermelerini istemiştir.[4] Buradan, tarîkat hedeflerine ancak şerîata sıkı sıkıya bağlılıkla ulaşılabileceğini anlamak mümkündür.

1- el-Bağdâdî, Süleyman**, el-Hadikatü'n-nediyye**, 77.

2- Gümüşhânevî 'ye ait icâzetname için bkz: **Süleymâniye kütüphanesi yazma bağ. bl. no: 550 Vr. 4.a, 7.b;** Kevserî, İrgamü'l-merid , 85; Kevserî **,** ***et-Tahrîrü'l-vecîz,*** 4-5; Gündüz, İrfan, ***Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn,*** 38-39.

3- Memiş, ***Halid-i Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik***, 181.

4- Geniş bilgi için bkz: Es'ad Sâhib, ***Buğyetü'l-vâcid,*** 28, 35, 42, 76, 78, 88, 93, 99, 100. Mektup

el-Bağdadî'nin kütüphânesinde tasavvufla ilgili eserlerin az olması fakat Şâfii ve Hanefî fıkhına ait büyük bir fıkhî eserlerin tamamına yakınının bulunması ilme ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir. Bu anlayış ve bu fıkhî yöneliş Bağdat, İstanbul, Şam ve başka yerlerde yüksek dereceli ulemâyı görülmemiş bir ölçüde Hâlidiyye tarîkatına çekmeyi sağlamıştır.[5]

Tahsîl hayatının başlangıcından itibâren zühd, vera' ve takvâ ile yaşamaya gayret gösteren el-Bağdadî, bulunduğu meclislerde takvâ ve tezkiye bakımından örnek durumda idi. Dünyâ ve dünyâ ehlinden daima yüz çevirip, çeşitli ibâdetlerle Allah'a yönelmeyi arzu ettiklerinden idâreci ve yöneticilere gidip gelmekten müstağnî davranırdı. Alimler tarafından gıbta edilecek bir hayat yaşardı. Sabırlı ve kanaatkar bir yapıya sahip idi. Üzerlerinde dâima cezbe, ağlama, tefekkür hâli bulunup ilim ve güzel ahlakta örnek idi.

Haydarizâde, el-Bağdâdî hakkında şöyle der: "*Mevlânâ Hâlid son derece heybetli olup hiç kimse yüzüne dikkatle bakamazdı. Yeme, içme, giyme, uyuma ve diğer fiillerinde oturmasında kalkmasında Peygamber Efendimiz'in sünnetine son derece uyardı. Hizmetlerinde bulunan kişilerden birisi onun sünneti ve emirleri hiç terketmediğini söyler. Hattâ takvâ sâhibi bazı âlim kimseler yanında kaldıkları bir yıllık süre içinde onun mescide daima sağ ayağıyla girip sol ayağıyla çıktığını gördüler.*"

İyiliği emir, kötülükten alıkoyma ve dînî hükümlerin tebliğinde kimseden çekinmeyen, azîmetle amel ederek maddî ihtiyaçlarına sabırlı ve kannaatkar olan el-Bağdâdî kendisine düşmanlık edenlere dahi iyi davranıp duâ eder, selât, ezkâr ve evrâd ile insanların gönüllerinin dirilmesine vesîle olmaya gayret sarf ederdi. el-Bağdâdî'nin zühd ve takvâsı hakkında Es'ad Sâhib şunları nakleder: "*Mevlânâ Hâlid Allahın emirlerine uyar, yasaklarından kaçınır, sünnet-i seniyye'ye yapışır, ârif olan kâmillerin yolunu takip eder zikrile meşgul olurdu. Gaflet içinde olmadan azameti düşünürdü. Kötü ahlaktan, çirkin huylardan kalbin temizlenmesine, ahlâkın tasfiyesine teşvik eder, hidâyet yolunu bildirir, mektup gönderdiği kimselere nasihat ederek onları Sünnet-i seniyye'ye uymaya ve dinde olmayan bid'atları ortadan kaldırmaya teşvik ederdi. Şeriâta ters düşüp aklî dengesini bozanların şatahât ve şerîata uygun olmayan söz ve hallerinden sakındırır, bu gibi kimselerden uzaklaşmayı emrederdi.*"[6]

Mevlana Halid-i Bağdadî'nin yaşantısı, şeriat ve tarikata bakışı bu konulardaki titizlik ve hassasiyeti halifelerinde de görülür. Gümüşhânevî kolunun el-Bağdadî'den sonraki halkasında yer alan Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî de belki ilk zamanlar düşüncesinde olmasa bile zahiri ve dini ilimlerde icazet aldıktan sonra manevî terakki için bir tarikata intisab arzusunda olmuştur. Yaşadığı bölgede bulunan ârif ve velîlerin hizmetine devam eden Ervâdî, bazı tarîkatlardan hilâfet almıştır. Halvetiyye tarikatı icazetini Ahmed es-Sâvî 'den Bedeviyye ve Kâdiriyye tarikatına ait hilafet icazetini de Mustafa el-Mübellâtî'den almıştır. Şam'da bir müd-

5- el-Bağdâdî'nin kitaplarının bir envanteri vefâtından sonra onların korunmasıyla ilgili çıkan anlaşmazlığın raporuyla birlikte Şam Zâhiriyye kütüphânesinde 764 numarada mevcuttur. Bkz: el-Mâlih, Muhammed Riyâd, ***Fihrisu mahtûtât-ı dârü'l-kütübi'z-zâhiriyye***, I / 549 Bkz; Haydarizade, ***el-Mecdü't-tâlid,*** 49, Hasan Şükrü, Şemsü'ş-şümûs, 6-7, 50, 95-96

6- Memiş,, ***age,*** 76.

det şeyhine hizmet edip **"Hilâfet-i Tâmme"** ile icâzet alarak, tarîkat halkasına Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye, Çeştiyye, Nakşbendiyye, Müceddidiyye, Mazhariyye ve Hâlidiyye tarikatını da eklemiştir.

Kendisinden sonra halîfesi olan ve bugün "**Ziyâiyye veya Gümüşhânevî Kolu"** adı ile tanınan silsilenin kurucusu Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî (1311/1893) hocası gibi ilim ve dinin öz değerlerini ön planda tutarak tarikatın asli unsurlarını muhafaza edip günümüze kadar ulaşmasını sağlamanın yanında Hâlidiyye tarîkatının İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun değişik bölgeleri Kazan'dan Komor adaları, Mısır, Suudi Arabistan ve Çin'den Afrika'ya kadar olan geniş bir saha içerisinde yayılma imkanı da sağlamıştır.

Sohbet, Nakşbendiyye tarikatında vazgeçilmez bir unsurdur. Abdülhâlik Gucduvânî Sohbet ve hizmeti bir tarikat esası olarak kabul etmiş, el-Bağdadî tarikatının farik özelliği haline getirmiştir. Ayrıca bu tarikat içinde şeyh kavramı açıklanıp tanıtılırken "sohbet şeyhi" gibi bir kavrama yer verilmiş olması konunun önemini ortaya koymaktadır.[7]

Gümüşhânevî velûd bir şeyh efendidir. Bir çok eseri bulunmaktadır. İrşad amacıyla eserlerini okumayı kendisine **"Rivayeten İntisab"** eserleri üzerinde yapılan araştırma ve incelemeleri ve bu konuda yazılmış olan eserleri de **"Dirâyeten İntisab"** olarak değerlendirmiştir.

Halid-i Bağdadî nasıl fıkıh ilmini ön plana çıkarmış ise Gümüşhânevî de tavsiye ve emirlerinde talebe ve müridlerinden **hadis** ilmi ile meşgul olmayı istemiştir. Gümüşhânevî adıyla bütünleşen Ziyâiyye kolunda bir çok tarikatta olduğu gibi şeriat ve tarikat birbirlerini tamamlayan bir unsur olarak görülmüştür. Yakın tarihimize göz attığımızda bir çok yönetici ve devlet adamının Gümüşhânevî'den feyz aldıkları görülür. Ayrıca Gümüşhânevî dergahında görev yapan meşayıh toplumda her kesimin her zaman saygı duyduğu insanlar olmuşlardır.

Cuma günü mutlaka dergâha gelmeyi ve haftanın bu gününde "hatm-i hâcegân " zikrini ihmâl etmeyen Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'nin 116 halîfesi olduğu zikredilmektedir. 1311/1893 yılında vefâtıyla birlikte dergâhda hilâfet hizmetini Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi yürütmüştür.

Halidiyye tarikatın Anadolu'da yaygınlaşıp geniş kitlelere ulaşmasında bu coğrafyada görev yapan diğer halifeleri gibi Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'nin de çok fazla etkisi olmuştur. Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'nin Anadolu'nuın değişik bölgelerinde görevlendirdiği halifelerden bazıları şunlardır;

1 - Hasan Hilmi Efendi (1329 / 1911)

1240/1824 yılında Kastamonu'nun Azdavay ilçesinde dünyaya gelen Hasan Hilmi Efendi ilk tahsîline memleketinde başladı ve kıraat, sarf, nahiv ilimlerini burada öğrendi. Babası tarafından tahsîlini tamamlamak amacıyla İstanbul'a gönderilen Hasan Hilmi Efendi, Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî ile Mahmud Paşa medresesinde tanıştı, Nevşehirli Büyük Hâzım Efendi'den (1281/1864) tefsir, hadis, fıkıh, hikmet dersleri okuyarak icâzet aldı.

Önce Abdülfettah el-Akrî'ye intisâb eden Hasan Hilmi Efendi ardından Gümüşhânevî'nin derslerine devam ederek ilmî icâzet

7- Memiş, ***age.,*** 173-175

bilâhare seyr ü sülûkunu tamamlayarak hilâfet aldı. 18 yıl hilâfet görevini sürdüren Hasan Hilmi Efendi 1314/1896 yılında yerine Safranbolulu İsmâil Necati Efendi'yi bırakarak hacca gitti, 56 halîfe yetiştirdi ve 1329/1911'de vefât etti. Kendisinin hilâfet verdiği zevât şunlardır:

1- Urmiyeli Mustafa Necip Efendi

2- Kastamonulu Hâfız Ahmed Efendi

3- Teymürceli Hâfız Muhammed Emin Efendi

4- Bursalı el-Hâcc Ali Efendi

5- Selîmiyeli el-Hacc Ali Efendi

6- Beşiktaşlı Muhammed Hâzım Efendi

7- Yenişehirli el-Hacc Osman Efendi 8- Bosnalı Hacı İbrâhim Efendi

9- Karahisarlı Hacı Muhammed Efendi

10- Hemşinli Hâmid Efendi

11- Kırımlı Abdullah Efendi

12- Medineli Hâfız Ahmed Efendi

13- Aydınlı Mustafa Hilmi Efendi

14- Bayramiçli el-Hacc Ali Efendi

15- Debreli el-Hacc Osman Efendi

16- Ispartalı Şerif efendi

17- Teymürceli el-Hacc Hâfız Mustafa Hilmi Efendi

18- Filibeli Hasan Hüsnü Efendi

19- Kazânlı Muhammed Efendi

20- Kazânlı Selahattin Efendi

21- Şamlı Sâlih Efendi

22- Şamlı Halil Efendi

23- Bilecikli el-Hacc Muhammed Efendi

24- Asitâneli Muhammed Muhittin Efendi

25- Amasyalı Eyüp Sabri Efendi

26- Kâtip Mustafa Fevzi Efendi

27- Teymürceli Muhammed Sâid Efendi

28- Şamlı Çerkez Ömer Hulusi Efendi

29- Ünyeli Mûsa Kâzım Efendi

30- İnebolulu Hâfız Abdurrahman Efendi

31- Kazânlı Süfyan Efendi

32- Büldanlı Ahmed Efendi

33- Ankaralı Hacı Rıfat Efendi

34- Atina'lı Hasan Efendi

35- Sürmeneli Hüseyin Efendi

36- Bosnalı Halil Efendi

37- Adapazarlı Ahmed Efendi

38- Alucralı Osman Efendi

39- Alucralı Hacı Ali Efendi

40- Karahisarlı Ali Rızâ Efendi

41- Oflu Muhammed Efendi

42- Cürcanlı Abdullah Efendi

43- Hendekli İsmâil Efendi

44- Ünyeli Osman Efendi

45- Ünyeli Muhammed Efendi

46- Kayserili Ali Rızâ Efendi

47- Dağıstanlı Hacı Muhammed Efendi

48- Maraşlı Muhammed Efendi

49- Ereğlili Hacı Osman Efendi

50-Yozgatlı Muhammed Ali Efendi

51- Kazânlı Abdullah Efendi

52- Oflu Hüseyin Efendi

53- Tekirdağlı Hâfız Emin Efendi

54- Karahisarlı Muhammed Efendi

55- Oflu Resul Efendi

56-Geyvelî Yusuf Bahrî[8]

8- Güner Sayar, İsmail Necati Efendi, DİA, c. 23, 115; Gündüz, ***age***, 146-147; Vassaf, Hüseyin , ***Sefine-i evliyâ***, 341

2- İsmail Necati Efendi

1840 yılında Safranbolu'nun Oğulveren Köyü'nde doğan İsmail Necati Efendi, tahsilin Safranbolu'da müftü Mehmet Hilmi Efendi'nin yanında tamamladıktan sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiştir. Bayezid medresesi müderris ve dersiâmlarından Ahıskalı İbrahim Efendi başta olmak üzere çeşitli hocaların derslerine devam ederek 1868'de icazet aldı. 1876'da açılan ruûs imtihanını kazanarak dersiâm oldu ve 35 yasında iken Bayezid Camii'nde ders vermeye başladı. Gümüşhaneliye intisab eden, seyr-i sülukunu tamamlayıp icazet alan İsmail Necati Efendi, 1911'den itibaren Hasan Hilmi Efendi'den sonra Gümüşhanevî Dergahı'nda irşada başlamış ve ömrünün sonuna kadar bu vazifeye devam etmiştir. İsmail Efendi, irşad makamında bulunduğu sürece pek çok talebe ve alim yetiştirdiği gibi senelerce de Râmûz okutmuştur.[9]

3- Ömer Ziyâeddin Efendi (1339/1920)

Gümüşhânevî'nin bir başka halîfesi aslen Dağıstanlı olup Çerkay kazâsına bağlı Mirtay köyünde 1266/1850-51'de doğmuş ve Lazki aşîretinin Avar koluna bağlı olan Ömer Ziyâeddin Efendi, hadis, siyer, fıkıh, tecvid ve kıraat gibi ilimlerde eser verdi.

Fıkıh ve Tasavvuf ilmine dair yazdığı eserler ile meşhur olan, özellikle son devirde ilim ile tarîkatı tasavvuf ile fıkhı bir arada yürüten mutasavvıflardan olan Dağıstânî'nin eserleri İstanbul, Dağıstan, Mısır, Trabzon ve Edirne matbaalarında basılıp dağıtıldı.

Dağıstânî, İsmâil Necati Efendi'nin vefâtı üzerine 1338/1919 yılından itibâren hem tedris hem de tarîkat neşri ile iştigâl etti ve 18 Rebîü'l-evvel 1339/1920'de vefât etti. Kabri Süleymaniye Câmii avlusundaki mezarlıkta Gümüşhânevî ve halîfelerine mahsûs bölümdedir.[10]

4 – Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi (1345 / 1926)

Ömer Ziyâeddin-i Dağıstânî'den sonra dergâh şeyhliği görevini üstlenen Mustafa Fevzi Efendi 1267 / 1851 senesinde Tekirdağ'da dünyâya geldi. Memleketinde gördüğü ilk tahsîl hayâtını müteâkib 1285 / 1868'de İstanbul geldi. Bayezîd dersiâmlarından ağabeyi Mehmet Tâhir Efendi'den okuyarak 1300 / 1882

9- Yusuf Ziya Binatlı, Ömer Ziyaeddin Dagıstanî, DİA, c. 8, s. 406

10- 1313/1897 yılında Bursa'da dünyâ'ya gelen ***Mehmed Zâhid Kotku Efendi***'nin baba ve annesi Kafkas muhâcirlerindendir. İlk tahsîlini Oruç Bey mahallesinde ikmâl edip ardından Maksem'deki İdâdî'ye devam etmiştir. Bursa Sanat Mektebi'nde okurken birinci dünyâ savaşının çıkmasıyla on sekiz yaşında iken askere alınmıştır. Üç yıl sonra İstanbul'a gelerek çeşitli dînî toplantılara ve derslere devam etmiştir. Ardından vilâyet binâsının yanında bulunan Gümüşhâneli tekkesine giderek Şeyh Ömer Ziyâeddin-i Dağıstânî'ye bağlanmıştır. Daha sonra Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi'nin yanına giderek iki defa kırk gün olmak üzere halvette kalmıştır. Kur 'an ve fıkıh ilmini Hacı Hasib Efendi'den okumuş, yirmi yedi yaşında hocasından aldığı icâzetle Bayezîd, Fatih ve Ayasofya camilerinde derslere devam etmiş, yine hocasının emriyle çeşitli köy ve kasabalarda dînî hizmetler ifâ etmeye çalışmıştır. Tekkelerin kapatılmasıyla Bursa'ya dönen Mehmed Zâhid Kotku Efendi on altı yıla yakın İzvat köyünde imamet görevinde bulunduktan sonra vazifesi Üftâde câmiine nakledilmiştir. Abdülaziz Efendi'nin vefâtıyla arkadaşlarının dâveti üzerine 1952'de İstanbul'a gelmiş ve önce Zeyrek'deki Çivizâde ardından İskender Paşa Câmii'nde imâmet görevini sürdürmüştür. Mehmed Zâhid Kotku Efendi 'nin Tasavvufî Ahlak (5 cild), Mü 'minlere Vaazlar, Cennet Yolları, Faydalı Duâlar ve Otuz İki Farz Mecmuâsı, Necâtü 'l - Mahlûf, Hadisler ve Duâlar adında matbu' altı eseri bulunmaktadır.(Bkz: Vakkasoğlu, Vehbi, ***Mâ'neviyyât Dünyamızda İz Bırakanlar***, 133 vd.; Albayrak, Sâdık, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı*** IV/139; Gündüz, ***age.***, 155.

senesinde icâzet aldı. Ertesi yıl yapılan ruus imtihanını kazanarak ders vekili olarak Bayezıd Câmii'nde göreve başladı. 1316/1898'de ders halkasına devam eden talebelerine ilk icâzetini veren Mustafa Fevzi Efendi değişik görevleri müteâkib 1326 / 1910'da huzur dersleri muhataplığına tayin edildi.

Ömer Ziyâeddin-i Dağıstânî'nin vefâtıyla Gümüşhânevî Dergâhı şeyhi oldu. Tekke ve Zâviyelerin kapatılmasına kadar bu görevini sürdürdü. 1345 / 1926'da vefât etti ve Süleymaniye Câmii haziresine defnedildi. Günümüze kadar tarîkat silsilesi canlı bir şekilde intikal ettiren ve tespit edebildiğimiz halîfeleri şunlardır; Mehmed Zahid Kotku[11]Serezli Hasib Efendi, Kazânlı Abdülaziz Efendi, Trabzonlu Hacı Abdurrahman Beşikci Efendi[12], Çaykaralı İbrâhim Hakkı Efendi (Hacı Ferşad Efendi lakabıyla meşhurdur), Oflu Kalomor Mahmud Efendi, Oflu Hacı Ahmed Efendi, Şiranlı Mustafa Efendi'dir.

Mustafa Fevzi Efendi'nin diğer halîfelerinden hayâtı hakkında bilgi bulamadığımız Şiranlı Mustafa Efendi'nin kabri Giresun'a bağlı Espiye ilçesinde onun halîfesi Karavelîoğlu Mehmet Efendi'nin kabri Giresun'un ilçesi Tirebolu'ya bağlı İlit köyünde bulunmaktadır. Mehmet Efendi kendisinden sonra halîfe bırakmamıştır. Dolayısıyla bu silsile munkarîz olmuştur.

6-Lüleburgazlı Mehmed Eşref Efendi

Gümüşhanevî'nin büyük değer verdiği halifelerinden biri de Lüleburgazlı Mehmet Eşref Efendi'dir. Yirmi yıl boyunca Lüleburgaz'da müderrislikte bulunmuş, Tırnovalı Hasan

11- 1891 yılında Trabzon'un Arâfil boyu mahallesinde dünyâya gelen Abdurrahman Beşikci Efendi mahallesinde Kur'an öğrenerek tahsîline başladı. On yaşında iken Pazarkapı mahallesinde bulunan ilkokulda dört sene okuduktan sonra babasının yanında beşikcilik mesleğini öğrendi. Çocukluğundan itibaren Yunus ve Niyazi Divân'larını ezberleyip okudu. Bu eserlerdeki şiirler tasavvufa meyletmesini sağladı. İlimsiz tasavvuf olmayacağını söyleyerek Dağıstanlı Ali Hoca'dan Arapça okumaya başladı. Ardından müftü câmii medresesine kayıt olarak Hâfız Sâlih Efendi'den sarf, nahiv, Molla Cami kitabının Mensûbât ve mecrûrât bahislerine kadar okudu ayrıca zeytinlik medresesi muallimlerinden Kur'an-ı Kerim dersleri aldı. Hocası Sâlih Efendi'nin vefâtı üzerine kardeşiyle önce İstanbul'a ardından İzmir'e gitti. Oradan da Armutlu nahiyesine giderek müderris Hacı Ahmet Efendi'nin yanında otuz iki gün kadı ve Medine ye gitmek üzere Beyrut'a hareket etti. Beyrut'tan Şam'a geçerek Dârü'l – hadis medresesinde bir müddet kaldı. Burada Şeyh Bedreddin ile görüştü. Daha sonra Medine'ye intikâl ederek İrfâniye medresesinde kendisine tahsis edilen odaya yerleşerek üç ay kadar ilim tahsîlinde bulundu. Ailesinin daha fazla kalmasına rızâsı olmadığından hac yapmadan memleketine döndü. 1915 yılında seferberlik ilân edilince ailesiyle Samsun'a gitti. Burada askerliğe yazılarak Kafkas alayı ikinci tabur altıncı bölük hocalığına ta'yin edildi. Görevli olarak gittiği Batum'da uğradıkları bir saldırıda yaralanarak askerlikten ihraç edildi.

12- Tasavvufa karşı beslediği duyguları şöyle anlatır: "*Tasavvufa küçükten beri aşk ve merâkım vardı. Pazarkapı mahallesinde bir Kâdirî tekkesi vardı. Bir kaç defa buraya gittim. Ayrıca Ortahisar Câmii karşısında Halvetîlerin bir dergâhı vardı. Burada zikir ve esmâ hatimleri yapılırdı. Buraya giderek onların zikirlerini seyrederdim. Lâkin kalbimde bu yollara karşı muhabbet hâsıl olmamıştı. Tasavvufta muhabbetim Nakşbendî tarîkatına idi.*" Önce Trabzon'da Gümüşhânevî dergâhına bağlı Oflu Hacı Ferşad Efendi diye bilinen İbrâhim Hakkı tarafından mürîdliğe kabul edilen Abdurrahman Beşikci Efendi 1925 yılında Gümüşhâneli Ahmed Ziyaeddin'in İstanbul Bâb-ı Âlî mevkiinde bulunan ve şu anda tamamen yıkılarak yerine Defterdarlık binası yapılan tekkesine giderek burada görev yapmakta olan Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi'nin izni ile kırk gün halvette kaldı. Ardından hilâfet alarak hocası tarafından Trabzon ve havâlisinde irşâd vazifesiyle görevlendirildi. Buradaki faaliyetleri sonucu Karadeniz bölgesinin tamamında geniş bir cemaat kitlesine tarîkatı yaymaya muvaffak oldu. 8 Eylül 1972 târihinde vefât eden Hacı Abdurrahman Efendi Trabzon'a bağlı merkez Toklu köyündeki aile kabristanlığına defnedilmiştir. Kendisinin hilâfet verdiği kişilerden Çaykaralı Hacı Hasan Efendi vefât etmiştir. Hacı Abdurrahman Efendi'nin ***es- Sebu'l-esrâr fi'l-medârici'l-ahyâr*** adında tamamlayamadığı bir eseri vardır. (Bu bilgiler Abdurrahman Beşikçi'nin torunu Faruk Beşikçi'den alınmıştır.)

Sıtkı Efendi, Amasyalı Abdülkerim, Trabzonlu Hasan Sabri, Ahıskalı Şerif, Tikveşli Yusuf Ziyâeddin Efendi ve Gümüşhânevî'den de ders almıştır. Fatih Camii dersiâmlığında bulunmuş, daha sonra da Süleymaniye Medresesi müderrisliğine kadar yükselmiştir. Huzur dersleri muhatab ve mukarrirliğinde bulunmuştur. Gümüşhanevî'nin otuz yıl hizmetinde bulunmuş, Pekin'e gönderilmiştir. Oradaki Müslümanlar, II. Abdülhamid adına bir üniversite yaptırmaya başlamışlar böylece Çinli Hoca olarak meşhur olmuştur. 1339/1935 tarihinde vefat etmiştir.[13]

7- Hafız Ahmed Ziyâeddin Efendi

Tabur imamlığında bulunmuş olan bu zat, emekli olduktan sonra Medine'ye giderek kırk seneden fazla burada mücavir olmuştur. Süleymaniye Camii haziresinde bulunan kabrinin kitabesinde "Gavsu'l-vasılîn Gümüşhaneli Şeyh Ahmed Ziyâeddin Efendi Hazretlerinin hâdim-i hâssı ve Şeyh Hasan Hilmi Efendi Hazretlerinin halifesi ve Medine-i Münevvere mücâvirîn-i kadimesi ecille-i kiramından Şeyh Hafiz Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin halvetgah-ı ebedîsidir. 2 Haziran 1922" yazılıdır.[14]

8-Hasan Hilmi el-Kevserî

Hasan Hilmi b. Ali el-Kevserî, 1245/1829 yılında Kafkasya'da doğmustur. Zahid el-Kevserî'nin babasıdır. Süleyman el-Ezherî, Şeyh Musa el-Hannasî, Şeyh Şamil'in talebelerinden Şeyh Hasan es-Sûshî'den ilim tahsil etmiştir. Ruslar'ın Kafkasya'yı işgaliyle 1280'de Düzce'ye gelmişlerdir. Burada tasavvufa yönelerek Şeyh Devlet isimli zattan irşat için icazet almıştır. 1284/1867'de köyünde geniş bir medrese inşa ettirmiş, burada hem talebe yetiştirmiş hem de irşat hizmetinde Atıf Efendi'ye yardım etmiştir. 1287'de İstanbul'da Gümüşhanevî ile tanışarak hilafet icazeti almıştır. Düzce'de Yeni Cami yanına inşa edilen medresede yıllarca Râmûz ve Garâib okutarak müderrislik yapmış daha sonra medresenin yanına tekkenin açılmasıyla burada fıkıh, hadis, tilavet ve halvetle meşgul olmuştur. 1345 yılında Düzce'de vefat etmiştir.[15]

9- Ünyeli Yusuf Bahri Efendi

Ünyeli Yusuf Bahri Efendi, 1839 yılında Ünye'de doğmuştur. 1864 yılında 25 yaşında iken Müderris Abdullah Efendi'nin yardımıyla liman kenti olan Ünye'den deniz yoluyla İstanbul'a giderek yüksek ihtisas yapmak üzere Süleymaniye medresesine gitmiştir.

İstanbul'da bulunduğu sıralarda Gümüşhanevî'den de hadis ilmi, Delâilü'l Hayrat ve Kaside-i Bürde tedris etmiş seyr ü sülûkunu tamamlayıp hilafet almıştır. İrşat görevini Ünye'ye 7 km uzakta olan Taflancık köyünde devam ettirmiştir.

Yusuf Bahri Efendi Ünye'ye geldiğinde şehirde bir medrese vardı. Kendisi de Taflancık Köyünde medrese açarak talebe yetiştirmeye başlamıştır. Bölgede hanlar, hamamlar yanında ahşap olan Orta Cami'nin "Ünye Taşı" ile yapılmasına öncülük etmiştir.

1883 yılında Şeyhülislam Uryanizade Ahmed Esad Efendi tarafından Ünye Müftüsü olarak görevlendirildi. 1.5 yıl gibi kısa bir dö-

13- Gündüz, ***age,*** 155-156.

14- Gündüz, ***age,*** 157

15- Kevserî, Zahid, İrğâmü'l-merîd, 103-107; Gündüz, ***age.,*** 158-160.

nem bu görevi yürüttü. Kendisi talebe yetiştirme arzusunda olduğundan görevinden ayrılıp tekrar medreseye döndü.

II. Abdülhamit Han, Yusuf Bahri Efendi'yi huzuruna kabul edip kendisine ikramlarda bulunmuştur. Yusuf Bahri Efendi Ünye'ye döndüğünde tasavvufi faaliyetlerini Ünye Nakşi Tekkesinde devam ettirmiştir. Yusuf Bahri Efendi'nin yetiştirdiği alimlerden bazıları şunlardır;

Ünye Nakşi Tekkesi Şeyhi Arif Efendi, Termeli Şeyh Mehmet Efendi, Tarakçı Hamit Efendi, Akkuş Medresesi Müderrisi Deryaoğlu Mehmet Efendi, Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Şeyhi Musa Kazım Efendi, Abdurrahman (Abdi Efendi) Bilici. Ayrıca Sultan Reşad ve Sultan Abdulhamid dönemlerinde berat alacak kadar değerli olan imam hatip ve vaizler, asayiş görevlileri, hatta Kudüs, Trablus ve Şam Niyabetlerinde bulunan Mehmet Nuri Efendi, Aydın Kadısı Sabri Efendi. Rodos, Milas, Malatya Naibi Osman Şükrü Efendi, Beyrut Merciuyun Kazası Naibi, Trabzon kadısı Yusuf Efendi. Birçok rüştiye alimi ve sayısız müftü yetiştirilmiştir.

Kendisinin girişimleriyle birçok medrese açılmıştır. Medreselerin sayısı daha sonra merkez medrese ile 16 olmuştur. Abdülhamit Han'ın katkılarıyla yapılan Hamidiye, Kürtün, Kurudere, Tekkiraz Kabadirek, Akkuş Dereköy, Akkuş Çaldere, Akkuş Kusköy, Ünye Gölceğiz Köyü (Yılancılı), Fartul Erenyurt, Kumru Pencik, Kumru Fizme, Fatsa Osmanpaşa (Yenimahalle), Perşembe Doğanlı, Tokat/Niksar Avara Medreseleri. Bu medreselerin hocalarının tamamı yetiştirdiği talebeleridir. Yusuf Bahri Efendi, 1922 yılında vefat etmiş ve isteği üzerine Orta Yılmazlar mahallesi türbe kabristanlığında defnedilmiştir.[16]

10-Nallıhanlı Hasan Ziyâeddin Efendi

Nallıhanlı Hasan Ziyâeddin Efendi, 1860'ta Nallıhan'da doğdu. Ömer Şeyh Yerköyü'nde sıbyan mektebini bitirmiş, Mihalıççık ve Mudurnu Medreseleri'nde ders okuttuktan sonra 1878'de İstanbul'a gelmiş ve Hoca Üveys medresesine devam etmiştir. Bayezid Medresesi dersiâmlarından Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin ders halkasına girerek 1888 yılında icazet almıştır.

Gümüşhânevî'den 1303/1885 de Râmûz ve hadis, 1304/1886 senesinde de hilafet icazeti alarak Nallıhan'a dönmüş, Mehmed Ağa Medresesi'nde ders okutmuş aynı zamanda tarikat neşriyle meşgul olmuştur. 25 Şevval 1326/1908'de meşihat tarafından Nallıhan Müftülüğü'ne tayin edilmiş, 17 Safer 1330/1911 Pazartesi günü vefat etmiştir.[17]

11-Trabzonlu Hafız Es'ad Efendi

Trabzonlu Hafız Esad Efendi, 1856'da Trabzon'da doğmuş, babasından hıfzını ikmal ile mukaddimât-ı ulûmu tahsil, sülus ve nesih hatları öğrenmiştir. Tahsil için İstanbul'a gelerek Rizeli Mânizade Hoca Ferhad Efendi'nin Süleymaniye Camii'ndeki derslerine devam ederek icazet almıştır. Bayezid Camii dersiâmlığına tayin edilmiş, II. Abdülhamid ve Sultan Mehmed Reşad zamanlarında huzur dersleri muhataplığında bulunmuştur. Gümüshâ-

16- http://www.mehmetkarayalman.com/?page_id=162.

17- Şer'i Siciller Arşivi, Dosya No: 609; Albayrak Sadık, ***Son Dönem Osmanlı Uleması,*** II/105-106; Gündüz, *age,* 160-161

nevî'den Şazelî tarikatı usulü üzere icazet, Halidî ve Nakşibendî hilafeti almıştır.

Trabzon'a dönen Hafız Es'ad Efendi seferberlik döneminde Merzifon'a yerleşmiştir. 1914 senesinde vefat etmiştir.[18]

12-Kaymakam Hacı Osman Efendi

Gümüşhânevî'nin halifelerinden biri de Karadeniz Bölgesi'nin irşadı ile görevlendirilen "Şeyh Efendi" diye bilinen Osman Niyâzî Efendi'dir (1828/1909).

Aslen Karaman'lı olan bu zat Arnavutluk'a hicret etmiş olan "Bayraktar" sülalesine mensuptur. Ailesi daha sonra Nakşî halifesi olarak Rize'nin Vardar köyüne yerleştiği için (bugünkü adı Rize İkizdere'nin Nahiyesi olan Güneyce) Rizeli olarak anılmaktadır.

Güneyce Nahiyesi Büyük Camii Medresesi Müderrisliği ve camiinde imamlık görevi yapmıştır. Daha sonra Ardından Güneyce'nin Kurtuluş (Kolekli) Mahallesi'ne geçmiş ve. burada bir tekke olarak ta hizmet veren bir cami inşa etmiştir. 1909 tarihinde vefatına kadar 14 yıl burada hizmet etmiştir. Kaymakamlıktan emekli olunca bir süre Gümüşhaneli Dergahının vekaleten şeyhlik görevini üstlenmiş ayrıca Gümüşhânevî'nin vakıf kütüphanelerinin mütevelliliğini de yapmıştır. Şeyh Osman Efendi, Rize Güneyce'deki bu tekkede, sağlığında kendisinin de kullandığı bir vakıf kütüphane tesis etmiştir. 1941 yılında 80 yaşında iken vefat etmiştir.[19]

13-Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi

İsmi Ahmed bin Muhammed bin İsmâil'dir. Ankara'da doğdu. el-Hâc Ahmed Hilmi adıyla tanındı. Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî hazretlerinin talebeleri arasına girdi. Seyr ü sülukunu tamamlayıp tarikat icâzeti aldı. Sonra İzmit'te Fevziye, Taşıçılarbaşı ve Yeni Cumâ câmilerinde imamlık yaptı. Görevi sırasında haftanın salı ve cuma günleri yatsı namazından sonra Hatm-i hâcegân'la meşgul oldu. Etrafındaki mürid ve talebe sayısı artmaya başlayınca etrafta farklı söylentiler oluşmaya başladı. Çıkan dedikodular yüzünden Kastamonu'ya gönderildi.

Ahmed Hilmi Efendi orada Müslümanların dinlerini daha iyi öğrenmeleri için ***Muhibbü'l-Fıkhli Hıfzı'd-Dîn*** adlı 79 sayfalık eserini hazırlayıp neşretti. Daha sonra İzmit'e döndü. Vakitlerini medresede ders ve talebe yetiştirmekle ve ibâdetle geçirdi. 1916 (H.1335) senesi Muharreminin (12 Teşrîn-i Sânî) Pazar günü İzmit'te vefât etti. Sultan Orhan Câmii civârındaki Bağçeşme kabristanına defnedildi.[20]

14-Tarsuslu Hacı Hamza Efendi

Hacı Hamza Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Yaşadığı dönemde Tarsus bölgesinde birçok hizmette bulunan Hacı Hamza Efendi, ilk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş Hafız Şakir Efendi'den ders almıştır.

Hacı Hamza Efendi, Ramazanoğullarından ve o bölgede eli yeşiller diye tanınan Ahmed Hilmi Efendi'nin torunudur. Kendisi daha çok hadis ve fıkıh ilmindeki şöhretiyle bilinir. Mesnevi'nin bir çok beytini ezberlemiştir.

Gümüşhânevî'nin son halifelerinden olan

18- Ebu'l-Ula, ***Huzur Dersleri,*** II-III, 355; Gündüz, ***age.,*** 162

19- Gündüz, ***age.,*** 162

20- Gündüz, ***Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî,*** 163

Hacı Hamza Efendi 14 Şubat 1955 yılında 95 yaşında iken vefat etmiştir. Hayatta iken Hacı Bekir Sıtkı Küçükoğlu'na hilafet verdiği bilinmektedir.[21]

Anadolu'da Ziyâiyye'yi bunlardan başka neşreden isimler ise şunlardı: Erzincanlı Hasan Efendi, Adapazarlı Mustafa el-Kürdi, Düzceli Hasan Hulusi Efendi, Oflu Yusuf Şevki Efendi Bayramiç Müftüsü Çırpılar'lı Ali Efendi görev ve hizmetlerde bulunmuştur.

21- Gündüz, ***age.***, 163-164

BİBLİYOGRAFYA

Albayrak Sadık, **Son Dönem Osmanlı Uleması,** İstanbul, 1981

Ebu'l-Ula, Mardin, **Huzur Dersleri,** İstanbul, 1966

el-Bağdâdî, Süleyman**, el-Hadikatü'n-nediyye,** Kahire, 1313

el-Mâlih, Muhammed Riyâd, **Fihrisu mahtûtât-ı dârü'l-kütübi'z-zâhiriyye**, Dımeşk, 1358

Es'ad Sâhib, **Buğyetü'l-vâcid,** Dımeşk, 1334

Gündüz, İrfan, **Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî,** İstanbul, 1984

Güner Sayar, İsmail Necati Efendi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul

Hasan Şükrü, Şemsü'ş-şümûs, İstanbul, 1302

Haydarizade, İbrahim Fasih, **el-Mecdü't-tâlid,** İstanbul, 1292

Kevserî, Mehmed Zahid, İrğâmü'l-merîd, İstanbul, 1328

Kevserî **,** Mehmed Zahid**, et-Tahrîrü'l-vecîz,** İstanbul, 1328

Memiş, Abdurrahman, **Halid-i Bağdadî ve Anadolu'da Halidilik,** İstanbul, 2000

Şer'i Siciller Arşivi, Dosya No: 609

Vakkasoğlu, Vehbi, **Mâ'neviyyât Dünyamızda İz Bırakanlar**, İstanbul, 1987

Vassaf, Hüseyin , **Sefine-i evliyâ,** Süleymaniye Küt. Yazma Bağışlar No:2305-2309

Yusuf Ziya Binatlı, Ömer Ziyâeddin Dagıstanî, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul